

CICERONI
OPERA
IN USUM
DOLPHEINI

TOME III.

PA6278

.C4

1753

V.8

e.1

1080044717

1149-644

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS OCTAVUS,

IN QUO EPISTOLÆ AD ATTICUM.

46509

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfrè.

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

PA 1278

64

1753

v. 8

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN
CAPILLA ALFONSINA BIBLIOTECA UNIVERSITARIA
MICROFILMADO Rollo-8

V I T A
TITI POMPONII ATTICI,
PER CORNELIUM NEPOTEM.

Omponius Atticus, ¹ ab origine ultima stirpis Romanæ generatus, perpetuo a majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem. Patre usus est diligente, indulgente, &, ut tum erant tempora, diti, imprimisque studioso literarum. Hic, prout ipse amabat literas, omnibus doctrinis, quibus puerilis ætas impertiri debet, filium erudit. Erat autem in puero, præter docilitatem ingenii, summa suavitas oris, ac vocis; ut non solum celeriter arriperet, quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret: qua ex re in pueritia nobilis inter æquales ferebatur, clariusque explendescebat, quam generosi condiscipuli animo æquo ferre possent. Itaque incitabat omnes studio suo: quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius C. filius, M. Cicero: quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse adolescentulus propter affinitatem P. Sulpicii, qui Tribunus pl. interfectus est, non exers fuit illius periculi. Namque Anicia, Pomponii confobrina, nupserat M. Servio fratri Sulpicii. Itaque, interfecto Sulpicio, posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam; neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, cum alii Syllanis, alii Cinnanis faverent partibus, idoneum

A 2 tem-

¹ Ab origine ultima stirpis Romanæ generatus. Barthius, Advers. xlii. 29. ab origine ultima stirpis R. generatus, illudque R. patet significare Regia. Rugerius Var. Lest. XI. 8, mallet, ab origine ultima stirpis Romanæ generatus, vel Romanæ genere notus. Grævius generatus. Bofius divinum legit, genere natus.

tempus ratus studii obsequendi suis, Athenas se contulit: neque eo secius adolescentem Marium, hostem iudicatum, iu-
vit opibus suis: cuius fugam pecunia sublevavit. Ne ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum trajecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. Nam præter gratiam, quæ jam adolescentulo magna erat, sæpe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Cum enim versuram facere publice necesse esset; neque ejus conditionem æquam haberent; semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram unquam ab iis acceperit, neque longius, quam dictum esset, eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare. Nam neque indulgendo inveterascere eorum æs alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. Nam universos frumento donavit; ita ut singulis septem modii tritici darentur, qui modus mensuræ medimnus Athenis appellatur.

III. Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur; quo factum est, ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent, civemque facere stude-
rent. Quo beneficio ille uti noluit: quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam alia adscita. Quamdiu affluit, ne qua sibi statua poneretur, restitit; absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi, & Phidias, locis sanctissimis posuerunt. Hunc enim in omni procrnatione Reip. actorem auctoremque habebant. Igitur primum illud munus fortunæ, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem & patriam haberet, & domum. Hoc specimen prudentiæ, quod cum in eam se civitatem contulisset, quæ antiquitate, humanitate, doctrina, præstaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus.

IV. Huc ex Asia Sylla decedens cum venisset; quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis humanitate

¹ Amitti civitatem Romanam alia adscita] putantem Lipsium, Elest. I. 14. *Autgerium*,
Vide Orat. pro Cæcina, & pro Corn. Balbo. Var. Lect. V. 1. *Scipium*, verisimil. III. 8.
² Phidias] Adi de hujus loci lectione dis- *Barthium*, Advers. XXIX. 12. *Anonymus*.

tate & doctrina. Sic enim Græce loquebatur, ut Athenis nati-
riti valeret. Tanta autem erat suavitas sermonis Latini, ut apparere in eo nativum quandam leporem esse, non adscitum. Idem poemata pronuntiabat & Græce, & Latine sic, ut supra nihil posset. Quibus rebus factum est, ut Sylla nusquam eum a se dimitteret, cuperetque secum deducere. Cui cum persuadere tentaret; *Noli oro te*, inquit Pomponius, *adversum eos me velle ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Italiam relinqui*. At Sylla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quæ Athenis acceperat, proficiens iussit deferri. Hic complures annos moratus, cum & rei familiari tantum operæ daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, & omnia reliqua tempora aut literis, aut Atheniensium reipublicæ tribueret, nihilo minus amicis urbana officia præstitit. Nam & ad comitia eorum ventitavit; & si qua res major acta est, non desuit: sicut Ciceroni in omnibus ejus periculis singularem fidem præbuit: cui ex patria fugienti, H.S. ducenta & quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta, & L. Torquato Consulibus: quem diem sic univerfa civitas Atheniensium profecuta est, ut lachrymis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Cæcilium, equitem Romanum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima natura: cujus sic asperitatem veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam; quo facto tulit pietatis fructum. Cæcilius enim moriens testamento adoptavit eum, heredemque fecit ex dodrante, ex qua hereditate accepit circiter centies H.S. Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias M. Cicero conciliarat; cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissime, multo etiam familiarius, quam cum Quinto: ut judicari possit plus in amicitia valere similitudinem morum, quam affinitatem. Utebatur autem intime Q. Hortensio, qui iis temporibus principatum eloquentiæ tenebat, ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero, an Hortensius: & id, quod erat

erat difficillimum, efficiebat, ut inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talis in signorum copula.

VI. In republica ita est versatus, ut semper optimarum partium & esset, & existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret; quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, cum ei paterent propter vel gratiam, vel dignitatem: quod neque peti more majorum, neque capi possent, conservatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri e republica sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam nunquam accessit. Nullius rei neque præ, neque maniceps factus est. Neminem suo nomine, neque subscribens accusavit. In jus de sua re nunquam iit; iudicium nullum habuit. Multorum Consulium, Prætorumque præfecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus; rei familiaris despexit fructum, qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, cum apud eum legati locum obtinere possent. Non enim decere se arbitrabatur, cum præturam gerere noluisse, asseclam esse prætoris. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, cum suspiciones quoque vitaret criminum: quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, cum eam officio, non timori, neque spei tribui viderent.

VII. Incidit Cæsarianum civile bellum, cum haberet annos circiter sexaginta. Usus est ætatis vacatione, neque quoquam movit ex urbe. Quæ amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompejum sibi conjunctum non offendit. Nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut cæteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione domi remanserunt. Attici autem quies tantopere Cæsari fuit grata, ut victor, cum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam fororis filium & Q. Ciceronem

ex Pompeji castris concesserit. Sic veteri instituto vitæ effugit nova pericula.

III. Secutum est illud. Occiso Cæsare, cum Respub. penes Brutos videretur esse, & Cassium, ac tota civitas se ad eos convertisset; sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens æquali familiaris, quam hoc fene: neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum ararium Cæsaris interfectoris ab equitibus Romanis constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si & principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a Cajo Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis præstanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset; respondit, si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum, quantum eæ paterentur; se neque cum quoquam de ea re collocuturum, neque coiturum. Sic ille consensionis globus hujus unius dissensione disiectus est. Neque multo post superior esse cepit Antonius: ita, ut Brutus & Cassius provinciarum, quæ iis necis causa data erant a consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum cæteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Bruto, Italiaque cedenti H. S. centum millia mûneri misit. eidem in Epiro absens trecenta iussit dari: neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

IX. Secutum est bellum gestum apud Mutinam. In quo sitantum eum prudentem dicam; minus, quam debeam, prædicem; cum ille potius divinus fuerit; si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas, quæ nullis casibus augetur, neque minuitur. Hostis Antonius iudicatus, Italia cesserat; spes restituendi nulla erat. Non solum ejus inimici, qui tum erant potentissimi, & plurimi, sed etiam amici adversariis ejus, se dabant; & in eo lædendo se aliquam consecutus spe-

1. Necis causa.] Plurimi mallent dicere *civis causa*, neque mutari vult Savaro, quia scilicet quam olim emendationem Ranconerus, Turnebus, Cujacius, Lambinus & Schottus pter eadem illam Julio Cæsari approbant. Omnes tamen MSS. habent *ne-*

sperabant commoditatem, familiares insequerentur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam extinguerent parabant. Atticus, cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto: non modo nihil eis indulset ad Antonium violandum, sed e contrario familiares ejus ex urbe profugientes, quantum potuit, texit; quibus rebus indignerent, adjuvit: P. vero Volumnio ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulvia, cum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum præstitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sine Attico, hic sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, cum illa fundum secunda fortuna emisisset in diem; neque post calamitatem versuram facere potuisset; ille se interposuit, pecuniamque sine scenore, sineque ulla stipulatione credidit, maximum existimans quantum, memorem gratumque cognosci, simulque aperire, se non fortunæ, sed hominibus solere esse amicum. Quæ cum faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. Sed sensus ejus a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur.

X. Ille autem sui iudicii, potius quid se facere par esset intuebatur, quam quid illi laudaturi forent. Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis & Bruti. Itaque ad adventum Imperatorum de foro decesserat, timens proscriptionem: latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paulo ante, opem tulerat. Tanta varietas in his temporibus fuit fortunæ, ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio, aut periculo. Habebat secum Q. Gellium Canum, æqualem, simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit, ut ad extremam ætatem amicitia eorum creverit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non solum ei, sed etiam omnibus suis amicis esset inimicus,

cus, eosque vellet proscribere; multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii: & ei, cum requisisset, ubinam esset, sua manus scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: se enim, & Gellium Canum de proscriptorum numero exemisse, ac, ne quod in periculum incideret, quod noctu fiebat, præsidium ei misit. Sic Atticus in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, præsidium fuit; neque enim suæ solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctim, ut appareret nullam se junctam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator præcipua laude fertur, qui navem ex hyeme, marique scopuloso servat; cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus ad incolunitatem pervenit?

XI. Quibus ex malis ut se emerisset, nihil aliud egit, quam ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Cum proscriptos præmiis Imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit. Nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est: quin etiam post prælium Philippense, interitumque C. Cassii, & M. Bruti, L. Julium Mucianum Prætorium, & filium ejus, Aulumque Torquatum, cæterosque pari fortuna percussos institit tueri, atque ex Epiro his omnibus Samothraciam supportari iussit. Difficile enim est omnia persequi, & non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam, neque calidam fuisse. Id ex ipsis rebus, ac temporibus judicari potest, quod non florentibus se vendidit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam Bruti matrem non minus post mortem ejus, quam florentem, coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit, quod neque lædebat quemquam; neque, si quam injuriam acceperat, non malebat ulcisci, quam oblivisci. Idem immortalis memoria percepta retinebat beneficia: quæ autem ipse tribuerat, tandiu meminerat, quoad ille gratus erat, qui receperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur, *Sui cuique mores fingunt fortunam*. Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse finxit, qui cavet, ne qua in re iure plesteretur.

XII. His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa, intima familiaritate conjunctus adolescenti Cæsari, cum propter suam gratiam, & Cæsaris potentiam, nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum ejus deligeret affinitatem, præoptaretque equitis Romani filiam generosarum nuptiis. Atque harum nuptiarum conciliator fuit (non enim est celandum) M. Antonius, Triumvir reipublicæ constituendæ; cujus gratia cum augere possessiones posset suas, tantum absuit a cupiditate pecuniæ, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum, aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam cum L. Sausæii, equitis Romani, æqualis sui, qui complures annos, studio ductus Philosophiæ, Athenis habitabat, habebatque in Italia pretiosas possessiones, Triumviri bona vendidissent, consuetudine ea, qua tum res gerebantur; Attici labore atque industria factum est, ut eodem nuntio Sausæjus fieret certior, se patrimonium amisisse, & recuperasse. Idem L. Julium Calidum, quem post Lucretii, Catullique mortem multo elegantissimum poetam, nostram tulisse ætatem, vere videor posse contendere; neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum; post proscriptionem Equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, Præfesto fabrum Antonii, absentem relatum expedit. Quod in præsentem utrum ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit judicare; quod in eorum periculis, non secus absentes, quam præsentem, amicos Attico esse curæ, cognitum est. Neque vero minus ille vir, bonus paterfamilias habitus est quam civis.

XIII. Nam cum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit e-max, minus ædificator. Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est; nam domum habuit in Colle Quirinali Tamphilanam, ab avunculo hereditate relictam, cujus amœnitas non ædificio, sed silva constabat: ipsum enim tectum, antiquitus constitutum, plus falis, quam sumptus, habebat; in quo nihil commutavit, nisi si quid vestustate coactus est. Usus est familia, si utilitate judicandum est,

est, optima; si forma, vix mediocri. Namque in ea erant præsertim rarissimi, anagnostæ optimi, & plurimi librarii; ut ne pedilectus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices cæteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quenquam, nisi domi natum, domique factum, habuit: quod est signum non solum continentiæ, sed etiam diligentiæ. Nam & non intemperanter concupiscere, quod a pluribus videas, continentis debet duci; & potius diligentia, quam pretio, parare non mediocris est industria. Elegans, non magnificus: splendidus, non sumptuosus; omni diligentia munditiam non affluentem affectabat. Supellex modica, non multa; ut in neutram partem conspici posset. Neque hoc præteribo: quanquam nonnullis leve visum iri putem: cum in primis lautus esset eques Romanus, & non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret; scimus non amplius, quam terna millia æris peræque in singulos menses ex ephemeride eum expentum sumptui ferre solitum: atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. Sepe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit, quam anagnosten: quod nos quidem jucundissimum arbitramur. Neque unquam sine aliqua lectione apud eum cœnatum est; ut non minus animo, quam ventre convivæ delectarentur. Namque eos vocabat, quorum mores a suis non abhorrent. Cum tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitæ consuetudine: tantaque usus est moderatione, ut neque in festertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit; neque in festertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna. Nullos habuit hortos, nullam suburbanam, aut maritimam sumptuosam villam: neque in Italia, præter Ardeatinam, & Nomentanum, rusticum prædium: omnisque ejus pecuniæ reditus constabat in Epiroticis, & urbanis possessionibus, ex quo cognosci potest, eam utum pecuniæ non magnitudine, sed ratione metiri solitum.

XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrum eum Attici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat; quod non liberalis, sed levis arbitrabatur, polliceri, quod præstare non posset. Idem in nitendo quod semel annuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertæsum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, A. Torquati, multorum præterea Equestrum Romanorum negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertia, sed judicio fugisse Reipublicæ procuratoris officium.

XVI. Humanitatis vero nullum asserere majus testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Syllæ fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto; cum æqualibus autem suis Q. Hortensio, & M. Cicerone sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui ætati fuerit aptissimus: quanquam eum præcipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum ab Consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, ac mutationibus Reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in his non appareat; & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit, sed etiam, quæ nunc usu veniunt, cecinit, ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura commemorem? cum hoc ipsum vere gloriantem audiverim in funere matris suæ, quam extulit annorum nonaginta, cum esset septem & sexaginta, se nunquam cum matre in gratiam rediisse, nunquam cum sorore fuisse in similitate, quam prope æqualem habe-

habebat. Quod est signum, aut nullam unquam inter eos quæsimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut, eos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit natura solum: quanquam omnes ei paremus: sed etiam doctrina; nam & principum philosophorum ita percepta habuit præcepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem, uteretur.

XVIII. Moris etiam majorum summus imitator fuit; antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quæ non in eo, suo tempore, sit notata: & quod difficillimum fuit, sic familiarum originem subtexit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris, ut M. Bruti rogatu, Juniam familiam a stirpe ad hanc ætatem ordine enumeraverit, notans, qui, a quo ortus, quos honores, quibusque temporibus cepisset: pari modo, Marcelli Claudii, Marcellorum; Scipionis Cornelii, & Fabii Maximi, Corneliorum, & Fabiorum, & Æmiliorum quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiæ clarorum virorum. Attingit quoque poetice; credimus, ne ejus expertus esset suavitatis. Namque versibus, qui honore, rerumque gestarum amplitudine ceteros Romani populi præstiterunt, exposuit: ita, ut sub singulorum imaginibus facta, magistratusque eorum non amplius quaternis, quinque versibus describeret: quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam unus liber Græce confectus de consulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita hæc a nobis sunt.

XIX. Nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur: & quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus, *Suos cuique mores plerumque conciliare fortunam*. Namque hic contentus ordine equestris, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris Divi filii, cum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus.

secutus, nulla alia re, quam elegantia vita, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Cæsarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerit; & conciliarit, quod nemo adhuc civis Romanus quivit consequi. Nata est autem Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cæsar vix anniculam, Ti. Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit: quæ conjunctio necessitudinem eorum lanxit, familiaritatem reddidit frequentiore.

XX. Quamvis ante hæc sponsalia, non solum cum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quemquam literas misit, quin Attico mitteret, quid ageret in primis, quid legeret, quibusque in locis, & quam diu esset moraturus: sed & cum esset in urbe, & propter suas infinitas occupationes minus sapere, quam veller, Attico fruere, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum scriberet: cum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret; modo aliquam quæstionem poeticam ei proponeret, interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, cum ædes Jovis Feretrii in Capitolio ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur ut Attici admonitu Cæsar eam reficiendam curaret. Neque vero a M. Antonio minus absens literis colebatur; adeo ut accurate ille ex ultimis terris quid ageret, quid curæ sibi haberet, certiore faceret Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantæ sit sapientia, eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum æmulatio, sed obtestatio tanta intercedebat, quantam fuit intercedere necesse inter Cæsarem, atque Antonium; cum se uterque principem non solum urbis Romana, sed orbis terrarum esse cuperet.

XXI. Tali modo cum septem & septuaginta annos complexer, atque ad extremam senectutem non minus, dignitate, quam gratia fortunaque crevisset, (multas enim hereditates nulla alia re, quam bonitate est consecutus) tantaque profperitate usus esset valetudinis, ut annis xxx. medicina non indiguit.

diguisset: nactus est morbum, quem initio & ipse, & medici contempserunt: nam putarunt esse tenebrimon: cui remedia celeria, & faciliaque proponebantur. In hoc cum tres menses sine ullis doloribus, præterquam quos ex curatione capiebat, consumpisset: subito tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere, febresque accessisse sensit; Agrippam generum ad se arcessi jussit, & cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducæum. Hos ut venisse vidit; in cubitum innixus, *Quantam, inquit, curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, cum vos testes habeam, nihil necesse pluribus verbis commemorare: quibus quoniam, ut spero, satisfeci, nihilque reliqui feci, quod ad sanandum me pertinere, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi stat, alere morbum desinere. Namque his diebus quicquid cibi sumpsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores, sine spe salutis. Quare a vobis peto, primum ut consilium probetis meum; deinde ne frustra dehortando conemini.*

XXII. Hac oratione habita, tanta constantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum videretur migrare; cum quidem Agrippa eum flens, atque osculans oraret atque obsecraret, *ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret; & quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret;* preces ejus taciturna sua obstinatione compressit. Sic cum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse cæpit: tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto, postquam id consilium inierat, pridie Kal. April. Gn. Domitio, C. Soffio Coss. decessit. Elatus est in lecticula, ut ipse præscriperat, sine ulla pompa funeris, comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæciliæ avunculi sui.